

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

<i>Předmět:</i>	<i>Ročník:</i>	<i>Vytvořil:</i>	<i>Datum:</i>
MATEMATIKA	ČTVRTÝ	Mgr. Tomáš MAŇÁK	25. srpna 2012
<i>Název zpracovaného celku:</i>			
GEOMETRICKÝ VÝZNAM DERIVACE FUNKCE			

GEOMETRICKÝ VÝZNAM DERIVACE FUNKCE v bodě x_0
(tečny grafu funkcí)

Je dána funkce $f: y = f(x)$

První derivace funkce $f'(x_0) = y'(x_0)$ funkce f v bodě x_0 udává hodnotu směrnice tečny grafu funkce $f: y = f(x)$ v jejím bodě $T[x_0; y_0 = f(x_0)]$.

Tato tečna má pak v bodě x_0 rovnici: $t: y - y_0 = f'(x_0) \cdot (x - x_0)$

SHRNUTO !!!

$$f: y = f(x)$$

$k_t = f'(x_0)$ ..... **směrnice tečny** grafu funkce $y = f(x)$ v jejím bodě x_0 .

$T[x_0; y_0 = f(x_0)]$ ..... **dotykový bod** tečny a grafu funkce $y = f(x)$.

$t: y - y_0 = k_t \cdot (x - x_0)$ ..... **rovnice tečny grafu funkce** $y = f(x)$ **v bodě** x_0 .

$t: y - f(x_0) = f'(x_0) \cdot (x - x_0)$ ..... lze zapsat i takto

Poznámka:

Pomocí první derivace lze také napsat rovnici normály grafu funkce $f: y = f(x)$ v jejím bodě x_0 ,

Platí: k_n ..... **směrnice normály** grafu funkce $y = f(x)$ v jejím bodě x_0 , přičemž platí, že

$k_t \cdot k_n = -1$ ..... vzájemný vztah mezi směrnicí tečny a směrnicí normály v bodě x_0 .

$n: y - y_0 = k_n \cdot (x - x_0)$ ..... **rovnice normály grafu funkce** $y = f(x)$ **v bodě** x_0 .

Tečna i normála procházejí tímž bodem x_0 tj. $T[x_0; y_0 = f(x_0)]$ a jsou na sebe kolmé.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Řešené příklady:

Příklad 1

Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{x^2}{x-1}$ v jejím bodě $T[-3; ?]$.

Řešení:

- 1) Dopočteme druhou souřadnici dotykového bodu T , dosazením zadané x -ové souřadnice do funkčního předpisu.

$$y = \frac{(-3)^2}{-3-1} = -\frac{9}{4} = y_0 = f(x_0) \Rightarrow T[x_0; y_0] = \left[-3; -\frac{9}{4}\right]$$

- 2) Vypočteme první derivaci funkce (obecně; v tomto případě použijeme vzorec pro derivaci podílu dvou funkcí).

$$\begin{aligned} y' &= \left(\frac{x^2}{x-1} \right)' = \frac{(x^2)' \cdot (x-1) - x^2 \cdot (x-1)'}{(x-1)^2} = \frac{2x \cdot (x-1) - x^2 \cdot 1}{(x-1)^2} = \frac{2x^2 - 2x - x^2}{(x-1)^2} = \\ &= \frac{x^2 - 2x}{(x-1)^2} \end{aligned}$$

- 3) Vypočteme hodnotu derivace funkce v bodě $x_0 = -3$ dosazením této číselné hodnoty do obecného výsledku derivace funkce (viz 2), čímž získáme hodnotu směrnice tečny grafu funkce $f(x)$ v jejím bodě T .

$$y'(-3) = \frac{x^2 - 2x}{(x-1)^2} = \frac{(-3)^2 - 2 \cdot (-3)}{(-3-1)^2} = \frac{9+6}{(-4)^2} = \frac{15}{16} = k_t$$

- 4) Napíšeme rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{x^2}{x-1}$ v jejím bodě $T[x_0; y_0] = \left[-3; -\frac{9}{4}\right]$, dosazením vypočtených hodnot do předpisu rovnice tečny.

$$t: y - y_0 = k_t \cdot (x - x_0)$$

$$t: y - \left(-\frac{9}{4}\right) = \frac{15}{16} \cdot (x - (-3)) \quad \text{rovnici upravíme a převedeme do obecného tvaru rovnice}$$

$$t: y + \frac{9}{4} = \frac{15}{16} \cdot (x + 3) \quad \text{přímky} \quad / \cdot 16$$

$$t: 16y + 36 = 15x + 45$$

$$t: \underline{\underline{15x - 16y + 9 = 0}}$$

rovnice tečny grafu dané funkce v daném bodě

Příklad 2

Napište rovnici tečny ke grafu funkce $f: y = 2x^2 + 3x + 1$ v bodě $T[1; y_T]$.

Řešení:

- 1) Vypočteme druhou souřadnici dotykového bodu T , dosazením zadané x -ové souřadnice do funkčního předpisu.

$$y_T = 2 \cdot 1^2 + 3 \cdot 1 + 1 = 2 + 3 + 1 = 6 = y_0 = f(x_0) \Rightarrow T[x_0; y_0] = [1; 6]$$

- 2) Vypočteme první derivaci funkce (obecně).

$$y' = (2x^2 + 3x + 1)' = 2 \cdot 2x + 3 \cdot 1 + 0 = 4x + 3$$

- 3) Vypočteme hodnotu derivace funkce v bodě $x_0 = 1$ dosazením této číselné hodnoty do obecného výsledku derivace funkce (viz 2), čímž získáme hodnotu směrnice tečny grafu funkce $f(x)$ v jejím bodě T .

$$y'(1) = 4x + 3 = 4 \cdot 1 + 3 = 4 + 3 = 7 = k_t$$

- 4) Napíšeme rovnici tečny grafu funkce $f: y = 2x^2 + 3x + 1$ v jejím bodě $T[x_0; y_0] = [1; 6]$, dosazením vypočtených hodnot do předpisu rovnice tečny.

$$t: y - y_0 = k_t \cdot (x - x_0)$$

$$t: y - 6 = 7 \cdot (x - 1)$$

rovnici upravíme a převedeme do obecného tvaru rovnice přímky

$$t: y - 6 = 7x - 7$$

$$t: \underline{\underline{7x - y - 1 = 0}}$$

rovnice tečny grafu dané funkce v daném bodě

Příklad 3

Ve kterém bodě grafu funkce $f: y = x^2 - 4x + 5$ má tečna směrnici $k = -2$.

Řešení:

- 1) Předpokládáme, že toto splňuje bod $T[x_0; y_0]$. Tzn., že výsledkem derivace funkce je číslo (-2) tj. $f'(x_0) = k_t = -2$. Proto vypočteme nejprve první derivaci funkce obecně

$$y' = (x^2 - 4x + 5)' = 2x - 4 \cdot 1 + 0 = 2x - 4$$

- 2) Výsledek první derivace položíme roven $(-2) = k_t$.

$$y'(x_0) = 2x_0 - 4 = -2 = k_t$$

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- 3) Získanou lineární rovnici vyřešíme.

$$y'(x_0) = 2x_0 - 4 = -2 = k_t$$

$$2x_0 - 4 = -2$$

$$2x_0 = 2$$

$$x_0 = 1 \dots\dots\dots x\text{-ová souřadnice dotykového bodu } T[x_0; y_0]$$

- 4) Dopočítáme y -ovou souřadnici dotykového bodu $T[x_0; y_0]$, dosazením vypočtené hodnoty

$$x_0 = 1 \text{ do funkčního předpisu dané funkce } f: y = x^2 - 4x + 5.$$

$$y_0 = 1^2 - 4 \cdot 1 + 5 = 1 - 4 + 5 = 2$$

- 5) Zapišeme výsledek.

$$\underline{T[x_0; y_0] = [1; 2]}$$

Příklad 4

Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{x}{x+1}$, která s osou x svírá úhel $\alpha = \frac{\pi}{4}$.

Řešení:

- 1) Z učiva o lineárních funkcích, které jsme probírali v 1. ročníku, víme, že směrnice přímky je rovna funkci tangens směrového úhlu přímky tj. $k = \operatorname{tg} \alpha$. Z toho plyne, že pro směrnici tečny bude platit též vztah, tedy $k_t = \operatorname{tg} \alpha$. Připomínáme, že směrovým úhlem rozumíme úhel, který přímka svírá s kladným směrem osy x , tj. zadaný úhel α .

$$k = \operatorname{tg} \alpha$$

$$k_t = \operatorname{tg} \frac{\pi}{4} = 1$$

- 2) Na základě nově získaných znalostí víme, že směrnici tečny vypočteme také pomocí první derivace funkce (obecně; pomocí vzorce pro derivaci podílu dvou funkcí).

$$\begin{aligned} k_t = y' &= \left(\frac{x}{x+1} \right)' = \frac{(x)' \cdot (x+1) - x \cdot (x+1)'}{(x+1)^2} = \frac{1 \cdot (x+1) - x \cdot 1}{(x+1)^2} = \frac{x+1-x}{(x+1)^2} = \\ &= \frac{1}{(x+1)^2} \end{aligned}$$

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- 3) Z kroku 1) a 2) vyplývá, že směrnice tečny vypočtena v kroku 1 se musí rovnat směrnici tečny vypočtené v kroku 2.

$$1 = \frac{1}{(x+1)^2}$$

odstraníme zlomek

$$(x+1)^2 = 1$$

levou stranu umocníme podle vzorce $(a+b)^2$

$$x^2 + 2x + 1 = 1$$

$$x^2 + 2x = 0$$

$$x(x+2) = 0$$

$$x_1 = 0 \quad \vee \quad x_2 = -2$$

vypočtené kořeny rovnice (x-ové souřadnice dotykových bodů tečen); tečny budou dvě

- 4) Dopočítáme y-ové souřadnice dotykových bodů jednotlivých tečen dosazením vypočtených x-ových souřadnic z kroku 3 do funkčního předpisu dané funkce f .

$$x_1 = 0$$

$\vee$

$$x_2 = -2$$

$$y_1 = \frac{0}{0+1} = 0$$

$$y_2 = \frac{-2}{-2+1} = \frac{-2}{-1} = 2$$

$$T_1[x_1; y_1] = [0; 0]$$

$$T_2[x_2; y_2] = [-2; 2]$$

dotykové body

- 5) Napíšeme rovnice obou tečen grafu funkce $f: y = \frac{x}{x+1}$, které s osou x svírají požadovaný

úhel $\alpha = \frac{\pi}{4}$ dosazením získaných hodnot do předpisu rovnice tečny.

$$T_1[0; 0]$$

$$t_1: y - y_0 = k_t \cdot (x - x_0)$$

$$t_1: y - 0 = 1 \cdot (x - 0)$$

rovnici upravíme a převedeme do obecného tvaru rovnice přímky

$$t_1: y = x$$

$$\underline{\underline{t_1: x - y = 0}}$$

rovnice první tečny grafu dané funkce

$$T_2[-2; 2]$$

$$t_2: y - y_0 = k_t \cdot (x - x_0)$$

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

$$t_2: y - 2 = 1 \cdot (x - (-2))$$

rovnici upravíme a převedeme do obecného tvaru rovnice přímky

$$t_2: y - 2 = x + 2$$

$$\underline{t_2: x - y + 4 = 0}$$

rovnice druhé tečny grafu dané funkce

Úlohy k procvičování

1) Napište rovnici tečny ke grafu funkce f v jejím bodě $T[x_0; y_0]$, jestliže platí:

a) $f(x) = x^2 - x + 1; T[-2; ?]$

b) $f(x) = x^3; T[0; ?]$

c) $f(x) = x^4 + x^3; T[1; ?]$

d) $f(x) = 3x^5 - 5x^3; T[1; ?]$

e) $f(x) = x^2 - x + 1; T[-2; ?]$

f) $f(x) = x^3; T[1; ?]$

g) $f(x) = \frac{1}{x^2}; T[1; ?]$

h) $f(x) = x^4; T[-2; ?]$

i) $f(x) = -x^2 + 4x - 1; T[-2; ?]$

Výsledky:

- a) $5x + y + 3 = 0$
- b) $y = 0$
- c) $7x - y - 5 = 0$
- d) $y + 2 = 0$

2) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \sin 2x$ v bodě $T\left[\frac{3}{4}\pi; y_0\right]$.

Výsledek: $y + 1 = 0$

3) Napište rovnici tečny ke křivce $f: y = \frac{2x^2 - 1}{3x + 2}$ v jejím bodě $T[0; y_0]$.

Výsledek: $3x - 4y - 2 = 0$

4) K parabole $f: y = x^2 - 2x + 3$ veďte tečnu, která s osou x svírá úhel $\alpha = 135^\circ$. Napište její rovnici a určete souřadnice dotykového bodu.

Výsledek: $4x + 4y - 11 = 0$

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

5) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{x^2 + 2x - 3}{x}$ v bodě $T[-4; ?]$.

Výsledek: $A[-1/2; -2]$

6) Napište rovnice tečen ke křivce $f: y = x^3 - \frac{5}{2}x^2 - 10x + 6$, jsou-li tečny rovnoběžné s přímkou $4x - 2y + 3 = 0$.

Výsledek: $4x - 2y - 51 = 0, 54x - 27y + 410 = 0$

7) Ve kterých bodech má graf funkce tečny rovnoběžné s osou x , je-li $f: y = \frac{1}{3}x^3 - x$.

Výsledek: $A[1; -2/3], B[-1; 2/3]$

8) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{3x - 1}{2x + 3}$ v bodě $T[0; y_0]$.

Výsledek: $11x - 9y - 3 = 0$

9) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{2x^2 - 1}{x + 1}$ v bodě $T\left[-\frac{1}{2}; ?\right]$.

Výsledek: $2x + y + 2 = 0$

10) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = \frac{x^2 - 2x}{x^2 - 4}$ v bodě $T[1; ?]$.

Výsledek: $2x - 9y + 1 = 0$

11) Určete rovnice tečen ke křivce $f: y = x^3 + x^2 - 2x$ v průsečících křivky s osou x .

Výsledek: $6x - y + 12 = 0, 2x + y = 0, 3x - y - 3 = 0$

12) Ve kterém bodě má parabola $f: y = 2x^2 + 3x - 1$ tečnu:

- a) se směrovým úhlem $\alpha = 45^\circ$,
- b) rovnoběžnou s přímkou $5x - y + 3 = 0$?

Výsledek: a) $A[-1/2; -2]$
b) $B[1/2; 1]$

13) Je dána parabola $f: y = \frac{1}{2}x^2 + 3x + 1$

- a) Určete rovnici tečny paraboly v bodě $T[-2; ?]$,

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

b) Ve kterém bodě má parabola tečnu rovnoběžnou s přímkou $5x - y - 2 = 0$?

Výsledek: a) $x - y - 1 = 0$
b) $B[1/2; 1]$

14) Napište rovnici tečny grafu funkce $f: y = 2x - \ln x$ v bodě $T[1; ?]$.

Výsledek: $x - y + 1 = 0$

Použitá literatura:

Výukové materiály a úlohy a cvičení jsou autorsky vytvořeny pro učební materiál.

M. Dostálová, D. Pešatová: Matematika 7. část - učební materiály SPŠ Ostrava – Vítkovice

D. Hrubý, J. Kubát: Matematika pro gymnázia - Diferenciální a integrální počet, Prometheus 1997

I. Dušek: Řešené maturitní úlohy z matematiky, SPN 1988